

Олег Йосипович ПАВЛИШИН

ORCID: 0000-0003-0388-3278

Впровадження григоріанського календаря у літургійну практику православною церквою Польщі у 1924 р.

Вказано, що одним із пріоритетних питань у житті Православних церков після Першої світової війни стало календарне питання. Існувало усвідомлення необхідності узгодити діючий у них юліанський церковний календар із новим стилем, за яким жили їхні держави. Це було продиктоване як церковно-релігійними мотивами, так і міркуваннями політичного, економічного та культурно-освітнього життя.

Проілюстровано, що запровадження григоріанського календаря у Православних церквах, зокрема на етнічних українських територіях, зустрічало спротив як серед духовенства, так і серед віруючих. Так, вказано, що Собор єпископів у Почаївській лаврі благословив збереження старого стилю на вимогу віруючих і водночас збереження нового стилю для тих із них, хто мусив його дотримуватися відповідно до службового становища чи інших обставин. Зазначено, що українське населення на теренах Польської держави вороже поставилося до календарної реформи, вбачаючи у ній замах на східний обряд. Також її засуджували представники українського національного політичного проводу як загрозу для національної самоідентифікації українців Польщі та їх єдності зі співвітчизниками на Наддніпрянщині.

Ключові слова: календарна реформа, григоріанський календар, новий стиль, православні Церкви, Радянська Росія, Польська Республіка

Oleh Pavlyshyn

Introduction of the Gregorian calendar into liturgical practice by the Polish Orthodox Church in 1924

It is stated that one of the priority problems in the life of the Orthodox Churches after the First World War was the calendar issue. There was an awareness of the need to reconcile their current Julian church calendar with the new style in which their states lived. This was dictated by both church and religious motives and considerations of political, economic, cultural and educational life.

The proposals of the special commission on the reform and unification of the church calendar in the Orthodox and Catholic churches are highlighted. It is also noted that a number of churches, without waiting for the decision of this commission, with the support of civil authorities introduced the Gregorian calendar. It is stated and illustrated by concrete examples that the introduction of the Gregorian calendar in the life of the Orthodox world proved to be quite problematic, met with resistance both among the Orthodox Church authorities and among the faithful.

Special attention is paid to the development of the calendar issue in the Russian Orthodox Church and the Orthodox Church in the Republic of Poland, whose canonical jurisdiction included Ukrainian ethnic territories. Thus, it is stated that in 1924 the Council of Bishops in the Pochaiv

I. РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ

Lavra as part of the Polish state blessed the preservation of the old style in areas where believers demanded it, while maintaining the new style for those who had to follow it according to official position or other circumstances. It is noted that the Ukrainian population in these areas was hostile to the calendar reform, seeing it as an attempt on the Eastern rite. It also provoked opposition among the Ukrainian national political leadership, which saw this as a threat to the national self-identification of Ukrainians in Poland and their unity with their compatriots in the Dnieper region.

Keywords: calendar reform, Gregorian calendar, new style, Orthodox Churches, Soviet Russia, Republic of Poland

Геополітичні зміни на європейському континенті після Першої світової війни актуалізували протребу різного роду реформ у православних Церквах (літургія, канонічне право, церковна дисципліна і т. п.). 10 травня 1923 р. за ініціативою Вселенського патріарха Мелетія IV¹ у Константинополі відбувся загальноправославний Конгрес, в якому взяли участь делегати від грецької, російської, румунської та сербської Церков. Від участі у конгресі відмовилися антиохійський, александрійський та єрусалимський патріархати. На підставі серйозного вивчення церковних та наукових сторін календарного питання конгрес ухвалив рішення, що для загальних потреб православних необхідно узгодити церковний календар зі запровадженням у їхніх державах новим стилем (н. с.), скасувавши різницю у 13 днів. День для об'єднання календарів було визначено 1 жовтня 1923 р. [6, с. 222–223; 18, с. 2]. Щоб не приймати григоріанський календар, який запровадив Папа Римський, було вирішено запровадити т. зв. новоюліанський календар². Восени того ж року вживання в церковному житті н. с. благословив російський патріарх Тихон [1, с. 3].

Уважне ставлення православних ієрархів до календарного питання визначав також той факт, що тоді воно було актуальною міжнародною проблемою. Ряд відомих вчених, політиків, підприємців заходу висловились щодо непрактичності григоріанського календаря для фінансового та економічного життя. Представників цих сфер не влаштувала нерівномірна довгота місяців, кварталів та півріч й кількість робочих днів у існуючому н. с. Ці нерівномірності ускладнювали нарахування платні, відсотків від прибутків податків. Певну проблему для розробки навчальних програм і канікул у освіті, планування театральних сезонів, річних графіків у торгівлі та перевезенні

¹ Мелетій IV (Мелетій Метакса) – діяч Православної церкви, митрополит Афіський, Константинопольський і Вселенський патріарх. 1918 року Мелетій Метаксакіс займаючи митрополичий престіл в Атонах урочисто оголосив, що він незабаром реорганізує грецьку Церкву на нових раціональних основах. В 1921 р. під час відвідин Сполучених Штатів Америки здивував усіх тим, що в цивільному одязі був частим гостем театрів та ресторанів. Після поразки греків від турків останні, згідно Лозанського миру, отримали Константинополь. Мелетій як прихильник “Великої Греції” під тиском турецького уряду був змушений піти у відставку. 7 грудня 1923 р. Союз митрополитів Вселенської церкви обрав патріархом митрополита Халкідонського Григорія, який прийняв ім'я Григорія VII. Він однак на недовго пробув на престолі, бо 17 листопада 1924 р. помер.

² Автором новоюліанського календаря був професор математики та небесної механіки Белградського університету Милутін Міланкович (1879–1956). На відміну від григоріанського календаря у ньому віднімалося не 3 доби у 400 років, а 7 – у 900. Такий календар давав розходження з астрономічним часом в одну добу тільки за 43 500 років [25, с. 76–77].

вантажів тощо становило узгодження дат рухомих свят, особливо Великодня [24, с. 442; 30, с. 221].

У 1922 р. при Лізі Націй було утворено спеціальну комісію, яка мала вирішити питання реформи та уніфікації календаря. До комісії було запрошено представників від Константинопольського патріарха, Римського папи, та єпископа Кентерберійського. Комісія розглянула ряд проєктів нового календаря. Найбільше прихильників здобув проєкт англійського вченого Котсворта. Він запропонував поділити рік на 13 місяців, які мали налічувати 28 днів, з одним доповняючим днем який був би днем Нового Року. Даний проєкт позитивно оцінили ряд видатних осіб, а також представники різних професій. Детально розглянути проєкт даного календаря доручив окремій комісії Папа Римський [7, с. 236–237; 15, с. 358; 10, с. 61].

Але поки комісія Ліги Націй вивчала питання уніфікації нового стилю, православними Церквами Фінляндії, Латвії та Литви за підтримки цивільної влади було впроваджено григоріанський календар [3, с. 2–3]. Однак, загалом впровадження григоріанського календаря у життя православного світу виявилось досить проблематичним. Зокрема, у Фінляндії рішення про впровадження н. с. було ухвалено на Сердобольському соборі 1921 р., який проходив під головуванням архієрея Серафима. Постанови даного Собору не затвердив Російський синод, яким керував патріарх Тихон. Згідно указу Російського синоду від 31 жовтня 1921 р. Серафим дозволив православному духовенству Фінляндії відбувати богослуження і за старим стилем (ст. с.), що викликало незадоволення місцевого церковного управління і державної влади. Вирішувати календарний конфлікт був змушений Константинопольський патріарх Мелетій, який відправив для цього спеціальну делегацію [29, с. 61]. Атенський синод під тиском уряду вирішив впровадити н. с. 10 (23) березня 1924 р. На цьому тлі у грецьких церковних колах розгорнулася бурхлива полеміка. Зокрема, проти нововведення виступили атонські ченці [6, с. 223–224].

Після довгих дебатів 1 (14) жовтня 1924 р. н. с. було впроваджено в Румунії [6, с. 223–224]. Відтак григоріанський календар були змушені використовувати українці Буковини [8, с. 5]. Однак значна частина місцевого населення не прийняла новації [6, с. 223–224]. При чому тоді мова йшла тільки про нерухомі свята. Рішення святкувати Великдень за новим стилем синод Румунської православної церкви прийняв 1929 р. Того ж року рішення про перехід на григоріанський календар прийняв югославський уряд, чому спротивились деякі сербські єпископи [11, с. 76–77]. Російський дослідник Семен Селешніков з цього приводу зауважив, що фактично рішення Константинопольського собору 1923 р. залишилися невиконаними. Румунія, Греція та Сербія запровадили у церковне життя не новоюліанський, а григоріанський календар [25, с. 77].

На території України григоріанський календар намагалась запровадити т. зв. Жива церква³, що її підтримували більшовики [31, с. 116]. 5 травня 1923 р. Собор

³ Жива церква – реформаторська течія (група) у Російській православній церкві в 20-х рр. ХХ ст. Установчі збори, які відбулися у Москві 16 травня 1922 р. прийняли програму, яка передбачала перегляд і зміну, згідно вимог часу, всіх сторін церковного життя. Разом з групами “Союз церковного відродження” та “Союз громад древньо-апостольської церкви”

I. РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ

обновленців постановив перейти на н. с. вже 12 червня того ж року [23, с. 627; 28, с. 19]. Після звільнення з-під арешту восени 1923 р. патріарх Тихон схвалив календарну реформу, прийняту за його відсутності [2, с. 491].

Однак через несприйняття нововведення більшістю віруючих 5 жовтня 1925 р. Собор дозволив збереження ст. с. згідно місцевих умов [28, с. 24]. Питання впровадження календаря вносило безлад в церковне життя Російської православної церкви. Незважаючи, що рішення про перехід на н. с. формально ухвалили обидві ворогуючі сторони церковної верхівки, населення не визнавало календарних нововведень. Особливу позицію в цьому питанні зайняли більшовицькі органи. Якщо у Москві вони не втручались у церковні дискусії з приводу календаря, то на місцях, а особливо в Україні, органи ГПУ примушували священників відправляти богослуження згідно н. с. Однак результати примусу були мізерні – за виключенням обновленців більшість священників відправляли літургію за ст. с.

Питання впровадження календаря Православною митрополією в Польщі⁴ обговорювалось при митрополиті Георгію⁵ у 1923 р. З цього приводу було ухвалено взяти до уваги рішення східних патріархів, і, головним чином, Вселенського патріарха. У лютому 1924 р. наступник Георгія, Діонисій⁶ у листі до Міністра віросповідань Польщі також зобумовив вирішення календарного питання у залежності від позиції Московської та Вселенської патріархій [17, с. 3]. Незабаром Міністерство віросповідань Польської Республіки повідомило митрополита Діонісія (відношення № 10090-1696) про впровадження нового стилю у Росії [17, с. 3]. У березні 1924 р. до Діонісія зі спеціальним листом звернувся Константинопольський патріарх Григорій VII⁷. У посланні, зокрема було вказано, що патріарх разом зі Священним синодом остаточно вирішили, що з 10 березня 1924 р. за ст. с. церковний календар, крім Пасхалії, повинен був відповідати новому стилю “введенному вже у всіх православних державах” [16, с. 1].

твори́ла т. зв. обновленську церкву зі спільним керівним органом – Вищим Церковним Управлінням. Сукупність програм цих груп передбачала модернізацію різних аспектів традиційного російського православ'я: укладу церковного життя, канонів, обрядності, догматики, соціальних концепцій та етичних поглядів. Одним з головних завдань обновленці вважали політичну переорієнтацію Російської православної церкви, та нормалізацію її відносин з радянською владою. Основні принципи Живі́ї церкви підтримав Вселенський патріарх Мелетій. Вище Церковне Управління тимчасово зайняло домінуючі позиції в російському православ'ї, коли більшовики заарештували патріарха Тихона.

⁴ У 1923 р. 2/3 православного населення Польщі належали до Волинської єпархії.

⁵ Георгій, в миру – Юрій Ярошевський (рік народження невідомий – 1923) – діяч Православної церкви, єпископ Мінський, митрополит Варшавський і всієї Польщі (1921–1923). 8 лютого 1923 р. він був застрелений у своїй резиденції колишнім ректором Холмської семінарії, директором Крем'янецької семінарії архімандритом Смарагдом (Павлом Латишенком), якого щойно було іменовано Слуцьким єпископом.

⁶ Діонісій (Денис), в миру – Константин Валединський (1876–1960) – діяч Православної церкви. Адміністратор Холмської (1917–1923) та Кремінської (1919–1934) єпархій. Митрополит Варшавський і Волинській і всієї Польщі (1923–1948 рр., з 1924 р. – автокефальної).

⁷ Митрополит Халкідонський Григорій був обраний Константинопольським патріархом 7 грудня 1923 р.

Собор єпископів Православної митрополії в Польщі 12 квітня 1924 р. постановив запровадити у церковний вжиток н. с. з неділі Всіх святих. Тобто, 9 червня за юліанським календарем мали вважати 22 червня, і у цей день відсвяткувати всіх угодників Божих, пам’ять про яких приходилась між 9 та 22 червня. Було також встановлена черговість наступних свят червня. Про цю постанову синоду було вирішено довести до відома польського уряду на предмет розпорядків щодо публікації постанови та встановлення її громадянсько-державного значення [5, с. 3].

Впровадження у церковну практику поєднання двох календарних стилів серйозно ускладнило релігійне життя місцевих українців. Треба сказати, що українські парафії склали близько 70 % всіх православних парафій Польщі [22].

З цього приводу укладач Холмського календаря Микола Ваврисевич писав про велику плутанину, “яка зараз помічається в святкуванні празників мало не в кожному селі і хаті” [3, с. 2]. Віруючі не прийняли нововведення і відповіли на нього масовим опором – не приходили до церкви тоді, коли правилося за н. с. [26, с. VI–VII; 27].

Зокрема 15 червня в Холмі відбулося багатолюдне віче, на якому присутні висунули вимоги до Діонісія “покинути паству і піти на покой” [4, с. 2]. В ряді місцевостей православні висловлювали протести проти втручання польської адміністрації до внутрішніх справ Церкви [21, с. 2–3]. Ряд листів з багатьма підписами людей, що протестували проти введення н. с. собором єпископів надійшли до редакції газети “Наше Життя”. Зокрема в протоколі парафіян Тарногородської православної парафії від 15 червня 1924 р., під яким підписалося 170 осіб говорилося: “Ми стверджуємо, що впровадження календаря нового стилю в нашій православній церкві в сучасну хвилю загрожує самому православію, а разом з тим і нашій національній справі. Виновного сеі зміни митрополита Діонісія п’ятнуємо ганьбою і соромом за його руйнування устоїв нашої православної віри” [9, с. 4].

Негативно оцінили реформу й лідери національного руху. Українські депутати вищого законодавчого органу Польщі 12 червня 1924 р. у відкритому листі до Діонісія від 11 червня 1924 р., наголосивши на нелегітимності Собору єпископів, вимагали негайної відміни календарної постанови [13, с. 1–2].

Відмова православного населення Польщі визнати новий порядок свят змусили церковне керівництво шукати вихід з непростой ситуації. Наприкінці липня 1924 р. Православна митрополія прохала уряд Польської Республіки вказати представникам цивільної адміністрації на місцях не втручатись у розв’язання питання про впровадження н. с. у церковне життя, як внутрішню справу Церкви [1, с. 3]. 16 серпня 1924 р. Собор єпископів, який зібрався в Почаївській Успенській лаврі, благословив святкування за ст. с. “великих і місцево-шанованих свят” у тих місцевостях, де цього домогалися віруючі, не відмінюючи н. с. для тих хто святкував з обов’язку службового становища (урядовців, робітників, учнів, військових та ін.) та побуту, чи мав потребу узгоджувати своє релігійне життя з григоріанським календарем. Оголошуючи дане рішення митрополит Діонісій зауважив: “Собор Єпископів добачив у настрою православної пастви в Польщі, яка не може примиритися з введенням нового стилю в церковне вживання, – властиву православному народові міцну відданість віками встановленим формам церковного побуту, яка вимагає обережного й дбайливого

I. РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ

відношення до неї, щоб уникнути ослаблення народу в самій вірі” [1, с. 3]. 16 серпня 1924 р. (ч. 5726) Міністерство ісповідань та народної освіти Польщі розпорядилося, щоб цивільна влада на місцях не перешкождала, коли цього побажає священник або віруючі, правити урочисту Службу Божу за ст. с. [1, с. 3–4]. Крім того, під натиском української інтелігенції Діонісій був змушений також зробити значні поступки в бік українізації релігійного життя Православної церкви Польщі [12, с. 98–99].

Ухвала Собору єпископів не вирішувала проблеми в цілому – в межах митрополії вже в іншій формі залишалися дві церковні практики: давня й нова [3, с. 3; 27, с. 66]. Відтак на початку 1930-х рр. Володимир Островський⁸ константував, що митрополія й церковні ієрархи Православної церкви Польщі святкували за григоріанським календарем, а всі віруючі й нижче духовенство – за юліанським. Хоча, священники, в окремих випадках у церковній практиці вимушено використовували н. с. [14, с. 2–3].

Проблемним виявилось впровадження н. с. Церквою і у Радянській Росії. В результаті Вселенський патріархат поступово повідомив митрополита Діонісія, що Пасхалія на 1925 р., а згодом і на 1926 р. залишалася відповідною юліанському календарю [19, с. 3–4; 20, с. 2]. Надалі Константинопольський патріархат взяв календарному питанні паузу, очікуючи результати здійснення проєкту універсального календаря. Чому зрештою зашкодила Друга світова війна.

Впровадження григоріанського календаря в церковну практику Православної церкви Польщі у 1924 р. було здійснено під впливом цілого ряду чинників. Перехід ряду православних країн Європи в час і після Першої світової війни на новий стиль в державному житті робив цілком очевидним таку ж реформу у церковному житті. Тому Константинопольський патріархат на підставі узгодження з іншими православними ієрархами спонукав здійснити ці реформи православними Церквами держав Центрально-Східної Європи, у т. ч. й Православною церквою Польщі. В даному випадку в календарній реформі був зацікавлений польський уряд, що вбачав у цьому факті один з багатьох способів консолідації відродженої поліетнічної держави. Для новопоставленого митрополита Діонісія дана реформа мала сприяти налагодженню добрих стосунків з цивільною владою.

Треба відзначити також і соціальний контекст. Календарний дуалізм, що існував на територіях де компактно проживали православні віруючі, серйозно ускладнював модернізаційні процеси пов’язані з соціальною структурізацією української спільноти у Польщі.

Той факт, що ініціаторами календарної реформи виступила церковна верхівка засвідчив, що вона вже не вбачала у зміні літургійного календаря втрати релігійної ідентичності віруючих та окремішності церкви східного обряду. Ще одну важливу тенденцію засвідчила календарна справа у Польщі 1924 р. У дискусію яка досі традиційно відбувалась на рівні “цивільна влада – церковний клір – населення” вступає

⁸ Островський Володимир (1891–1944) – український журналіст, педагог і громадський діяч. Родом з Холмщини, православного віросповідання. Був Редактор церковного часопису “Духовна Бесіда” та додатку “Церковні казання” (Варшава, 1924–1925 рр.).

четвертий суб’єкт – національний політичний провід. У впровадженні нового стилю в церковне життя він вбачав певну загрозу для національної самоідентифікації українців Польщі. З іншого боку, місцеві українські лідери побоювались, що календарна реформа зашкодить існуючій єдності українців Польщі з одноплемінниками Наддніпрянини.

Загалом необхідно відзначити, що календарна реформа в Польській православній церкві була здійснена без достатньої пропагандивної підготовки, та без дотримання канонічних вимог. Тому православні віруючі, в більшості – українські селяни, сприйняли реформи негативно, вбачаючи у цій акції замах на їхні релігійні свята та східний обряд. Відтак закономірним був той факт, що не дивлячись на сприйняття григоріанського стилю церковною верхівкою, цей календар у міжвоєнний період не увійшов у вжиток ширших мас православних.

1. Архипастирське послання Високопреосвященнішого Діонісія, Митрополита Варшавського й Волинського і всієї Православної Церкви в Польщі, всесесному клирові й боголюбивим мирянам про новий та старий стиль, з дня 8 вересня 1924 р. *Духовна Бесіда*. Варшава, 1924. 15 верес. Ч. 1.

2. Благословеніє Патріарха Тихона на введеніє новаго стиля въ церковную жизнь въ Совѣтской Россіи. *Воскресное Чтеніе*. 1924. 14 сентяб. № 31.

3. [Ваврисевич М.]. Від укладчика. *Холмський народний календар (справочник на ріжні випадки життя) на 1925 рік*. Склав і зредагував д-р Микола Ваврисевич. [Б. м., б. д.].

4. Велике протестаційне віче в Холмі. *Наше Життя*. 1924. 29 черв. Ч. 25.

5. Дѣяніє Собора Епископовъ Православной Митрополіи въ Польшѣ, отъ 12 апрѣля 1924 года, въ столичномъ городѣ Варшавѣ. *Вѣстникъ Православной Митрополіи въ Польшѣ*. 1924. 11 мая (нов. ст.). № 12–15.

6. Дзедик П., о. Незєдинені Церкви поміж собою. *Нива*. 1930. Черв. Ч. 6.

7. Довкола реформи календаря. *Нива*. 1931. Черв. Ч. 6.

8. Зміна православного календаря. *Зоря*. Чернівці, 1924. 3. Січ. Ч. 1 і 2.

9. З Холмщини, Підляша, Волині та Полісся. *Наше Життя*. Холм, 1924. 20 лип. Ч. 28.

10. Історія календаря. *Календар для всіх на переступний 1936 рік*. Львів, 1935.

11. Календар. *Нива*. 1929. Лют. Ч. 2.

12. Липківський В, митрополит. Відродження церкви в Україні. 1917–1930. Торонто, 1959.

13. Лист до Митрополита. Від представників українського православного населення – Українських Послів і Сенаторів в Польському Союму й Сенаті Його Високопреосвященству Митрополиту Діонісію. *Наше Життя*. Холм, 1924. 29 черв. Ч. 25.

14. Островський В. “Спільні чи окремі свята?” (З приводу статті п. Simplis’a, “Діло”, ч. 6.). *Діло*. 1932. 21 січня. Ч. 13.

15. Перед вирішенням реформи календаря. *Нива*. 1931. Верес. Ч. 9.

16. Письмо Его Святѣйшества Григорія VII, Патріарха Константинопольскаго, отъ 5 марта 1924 года за № 889 / 326, на имя Високопреосвященнаго Митрополита Дионісія по вопросу о введеніи новаго календарнаго стиля въ церковный мѣсяцесловъ. Григорій VII, Божіей милостію Архієпископъ Константинополя – Новаго Рима и Вселенскій патріархъ. *Вѣстникъ Православной Митрополіи въ Польшѣ*. Варшава, 1924. 11 мая (нов. ст.). № 12–15.

I. РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ

17. Письмо Собора Епископовъ Православной Митрополіи въ Польшѣ Его Святѣйшеству, святейшему Тихону, Патріарху Московскому и всея Россіи, отъ 16 августа 1924 года, о состояніи Православной Церкви въ Польшѣ отъ возстановленія послѣдней до настоящаго времени. *Вѣстникъ Православной Митрополіи въ Польшѣ*. Варшава, 1924. 21 декаб. № 39–40.

18. Посланіе Его Святѣйшества Григорія VII, Патріарха Константинопольскаго, отъ 27 февраля 1924 года за № 756 / 403, къ Высокопреосвященнымъ Митрополитамъ и Архіепископамъ и Боголюбезнымъ Епископамъ по вопросу о введеніи новаго календарнаго стіля въ церковный мѣсяцесловъ. *Вѣстникъ Православной Митрополіи въ Польшѣ*. 1924. 11 мая (нов. ст.). № 12–15.

19. Посланіе Святѣйшаго Вселенскаго Константинопольскаго Патріарха Константина IV на имя Высокопреосвященнаго Митрополита Діонисія, отъ 3 января 1925 г. за № 11, о празднованіи Пасхи въ 1925 году. *Вѣстникъ Православной Митрополіи въ Польшѣ*. 1925. 15 апр. № 7.

20. Посланіе Святѣйшаго Вселенскаго Патріарха Василя III на имя Высокопреосвященнѣйшаго Митрополита Діонисія, отъ 2 декабря 1925 г. за № 2837, о празднованіи Пасхи. *Вѣстникъ Православной Митрополіи въ Польшѣ*. 1926. 15 марта. № 5.

21. Протести на місцях. *Наше Життя*. 1924. 29 черв. Ч. 25.

22. Річинський А. Сучасний стан церковно-релігійного життя української людності в Польщі. Доклад, виголошений на Українському православно-церковному зїзді в Луцьку, 5-6 червня 1927 року. Варшава, 1927.

23. Русское православие: веги истории / науч. ред. А. И. Клебанов. Москва: Политиздат, 1989.

24. Садовський В. Д., о. Церковний календар і його реформа. *Нива*. 1927. Груд. Ч. 12.

25. Селешников С. И. История календаря и хронология / под ред. П. Г. Куликовского. Москва, 1977.

26. Справа нового стілю в православних у Польщі. *Приятель господаря*: Ілюстрований господарський Календар на 1927 рік. Київ–Львів, 1927.

27. Табінський П. о., прот. Новіші реформи в православній Церкві. Луцьк–Ковель–Кремінець на Волині, [Б. д.].

28. Троицкий С. Что такое живая церковь. Варшава, 1928.

29. Финляндская церковь и спор по поводу нового стіля. *Революция и Церковь*. Москва, 1923. № 1–3.

30. Ю. Р-ій. К вопросу о реформѣ календаря. *Воскресное Чтеніе*. 1924. 14 (27) апр. № 14.

31. Lipiński W. Religia i kościół w dziejach Ukrainy. Przemyśl, 1999.

References

1. (1924). Arkhyepastyrskye poslannia Vysokopreosviashchenniishoho Dionysia, Mytropolyta Varshavskoho i Volynskoho i vsiiei Pravoslavnoi Tserkvy v Polshchi, vsechesnomu klyrovu i boholiubivym myrianam pro novyi ta staryi styl, z dnia 8 veresnia 1924 r. [Archpastoral message of His Eminence Dionysius, Metropolitan of Warsaw, and Volyn and the whole Orthodox Church in Poland, to the venerable clergy and God-loving laity about the new and old style, dated September 8, 1924], *Dukhovna besida*, (1) (in Ukr.).

2. (1924). Blahoslovenie Patriarkha Tykhona na vvvedenie novaha stylya v tserkovnuiu zhyzn v Sovietskoi Rossii [Blessing of Patriarch Tikhon on the introduction of a new style in church life in Soviet Russia], *Voskriesnoie Chtienie*, (31) (in Ukr.).

3. Vavrysevych, M. (b. d.). Vid ukkladchyka [From the compliter], *Kholmshkii narodnyi kaliendar (spravochnyk na rizhni vypadky zhyttia) na 1925* (in Ukr.).
4. (1924). Velyke protestaciine viche v Kholmi [Large protest chamber in Holm], *Nashe Zhyttia*, (25) (in Ukr.).
5. (1924). Dieianiie Sobora Yepiskopov Pravoslavnoi Mytropolii v Polshe, ot 12 aprielia 1924 goda, v stolichnom gorodie Varshavie [Action of the Council of Bishops of the Orthodox Metropolitanate in Poland, April 12, 1924, in the capital city of Warsaw], *Viestnik Pravoslavnoi Mitropolii v Polshe*, (12–15) (in Rus.).
6. Dzedyk, P., o. (1930). Nezhiedyneni Tserkvy pomizh soboiu [Ununited Churches among themselves], *Nyva*, (6) (in Ukr.).
7. (1931). Dovkola reformy kalendara [Around the calendar reform], *Nyva*, (6) (in Ukr.).
8. (1924). Zmina pravoslavnoho kalendara [Changing the Orthodox calendar], *Zoria*, (1–2) (in Ukr.).
9. (1924). Z Kholmshchyny, Pidliasha, Volyni ta Polissia [From Kholmshchyna, Pidlyash, Volyn and Polissya], *Nashe Zhyttia*, (28) (in Ukr.).
10. (1935). Istoriiia kalendara [History of the calendar], *Kalendar dlia vsikh na perestupnyi 1936 rik* (in Ukr.).
11. (1929). Kaliendar [Calendar], *Nyva*, (2) (in Ukr.).
12. Lypkivskiy, V. (1959). Vidrozhennia tserkvy v Ukraini [Revival of the church in Ukraine]. 1917–1930, Toronto (in Ukr.).
13. (1924). Lyst do Mytropolyta. Vid predstavnykiv ukrainskoho pravoslavnoho naseleattia – Ukrainykykh Posliv i Senatoriv v Polskomu Soimu i Senati Yoho Vysokopreosviashchenstvu Mytropolytu Dionisiu [Letter to the Metropolitan. From the representatives of the Ukrainian Orthodox population – Ukrainian Ambassadors and Senators in the Polish Sejm and Senate to His Eminence Metropolitan Dionysius], *Nashe Zhyttia*, (25) (in Ukr.).
14. Ostrovskiy, V. (1932). “Spilni chy okremi sviata?” (Z pryvodu statti p. Simplis’a, “Dilo”, ch. 6) [“Common or separate holidays?” (Regarding Mr. Simplis’s article, “Dilo”, part 6)], *Dilo*, (13) (in Ukr.).
15. (1931). Pered vyrishenniam reformy kaliendara [Before deciding on calendar reform], *Nyva*, (9) (in Ukr.).
16. (1924). Pismo Yego Sviatieishestva Grigoriia VII, Patriarkha Konstantynopolskago, ot 5 marta 1924 goda za № 889 / 326, na imia Vysokopreosviashchiennago Mitropolita Dionisiia po voprosu o vviedenii novago kaliendarnago stilia v tserkovnyi miesiatseslov. Grigorii VII, Bozhiiei milostiiu Arkhiiepiskop Konstantinopolia – Novago Rima i Vsielienskii patriarkh [Letter of His Holiness Gregory VII, Patriarch of Constantinople, dated March 5, 1924, to № 889 / 326, addressed to His Eminence Metropolitan Dionysius on the introduction of a new calendar style in the ecclesiastical lunar calendar. Gregory VII, by the grace of God Archbishop of Constantinople – New Rome and Ecumenical Patriarch], *Viestnik Pravoslavnoi Mitropolii v Polshe*, (12–15) (in Rus.).
17. (1924). Pismo Sobora Yepiskopov Pravoslavnoi Mitropolii v Polshi Yego Sviatieishestvu, sviatieisheму Tikhonu, Patriarkhu Moskovskomu i vsieia Rossii, ot 16 avgusta 1924 goda, o sostoianii Pravoslavnoi Tserkvi v Polshe ot vozstanovlieniia posledniei do nastoiashchego vriemieni [Letter of the Council of Bishops of the Orthodox Metropolitanate in Poland to His Holiness, His Holiness Tikhon, Patriarch of Moscow and All Russia, dated August 16, 1924, on the state of the Orthodox Church in Poland from the restoration of the latter to the present], *Viestnik Pravoslavnoi Mitropolii v Polshe*, (39–40) (in Rus.).

I. РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ

18. (1924). Poslaniie Yego Sviatieishestva Grigoriia VII, Patriarkha Konstantinopolskago, ot 27 fievralia 1924 goda za № 756 / 403, k Vysokopreosviashchennym Mytropolytam y Bogoliubeznym Yepiskopam po voprosu o vvedeniy novago kaliendarnago stilia v tserkovnyi miesiatseslov [Message of His Holiness Gregory VII, Patriarch of Constantinople, dated February 27, 1924, № 756 / 403, to His Eminence Metropolitans and Archbishops and God-loving Bishops on the introduction of a new ecclesiastical calendar], *Viestnik Pravoslavnoi Mitropolii v Polshche*, (12–15) (in Rus.).

19. (1925). Poslaniie Sviatieishago Vsielienskago Konstantinopolskago Patriarkha Konstantina IV na imia Vysokopreosviashchennago Mitropolita Dionisiia, ot 3 yanvaria 1925 g. za № 11, o prazdnovanii Paskhi v 1925 godu [Message of His Eminence Ecumenical Patriarch Constantine IV to His Eminence Metropolitan Dionysius, dated January 3, 1925 № 11, on the celebration of Easter in 1925], *Viestnik Pravoslavnoi Mitropolii v Polshche*, (7) (in Rus.).

20. (1926). Poslaniie Sviatieishago Vsielienskago Patriarkha Vasiliia III na imia Vysokopreosviashchennago Mitropolita Dionisiia, ot 2 diekabria 1925 g. za № 2837, o prazdnovanii Paskhi [Message of His Eminence Ecumenical Patriarch Basil III addressed to His Eminence Metropolitan Dionysius, dated December 2, 1925, № 2837, on the celebration of Easter], *Viestnik Pravoslavnoi Mitropolii v Polshche*, (5) (in Rus.).

21. (1924). Protesty na mistsiakh [Local protests], *Nove Zhyttia*, (25) (in Ukr.).

22. Richynskiy, A. (1927). Suchasnyi stan tserkovno-relihiinoho zhyttia ukrainskoi liudnosti v Polshchi. Doklad, vyholoshenyi na Ukrainському pravoslavno-tserkovnomu ziizdi v Lutsku 5–6 chervnia 1927 roku [The current state of church and religious life of the Ukrainian people in Poland. Report delivered at the Ukrainian Orthodox Church Congress in Lutsk, June 5–6, 1927], Varshava (in Ukr.).

23. (1989). Russkoie pravoslaviie: viekhi istorii [Russian Orthodoxy: milestones of history], Moskva (in Rus.).

24. Sadovskiy, V. D., o. (1927). Tserkovnyi kaliendar i yeho reforma [Church calendar and its reform], *Nyva*, (12) (in Ukr.).

25. Sielieshnikov, S. I. (1977). Istoriia kaliendaria i khronologiiia [Calendar history and chronology], Moskva (in Rus.).

26. (1927). Sprava novoho styliu v pravoslavnykh u Polshchi [A matter of a new style for the Orthodox in Poland], *Pryiatel hospodaria: Iliustrovanyi hospodarskyi Kaliendar na 1927 rik* (in Ukr.).

27. Tabinskyi, P., o. (b. d.). Novishi reformy v pravoslavonii Tserkvi [Recent reforms in the Orthodox Church], Lutsk–Kovel–Kreminets na Volyni (in Ukr.).

28. Troickii, S. (1928). Chto takoie zhyvaia tserkov [What is a living church], Varshava (in Rus.).

29. (1923). Finliandskaia tserkov i spor po povodu novogo stilia [The Finnish Church and the controversy over the new style], *Rievoliutsiia i Tserkov*, (1–3) (in Rus.).

30. Yu. R.-ii. (1924). K voprosu o rieformie kaliendaria [On the question of calendar reform], *Voskriesnoie Chtieniie*, (14) (in Rus.).

31. Lipiński, W. (1999). Religia i kosciol w dziejach Ukrainy [Religion and church in the history of Ukraine], Przemyśl (in Pol.).